

## **ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ: ТЕОРІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**Ковальова Марина Вікторівна**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри міжнародного права*

*юридичного факультету*

*Ужгородського національного університету*

*м. Ужгород, Україна*

У сучасному міжнародному праві міжнародні договори відіграють надзвичайно важливу роль, слугуючи основою для регулювання відносин між державами. Ера глобалізації привела до збільшення кількості та складності міжнародних договорів, які охоплюють широкий спектр питань від торгівлі до захисту навколишнього середовища. Таке розширення міжнародно-правового поля вимагає глибшого розуміння та точного тлумачення договірних норм, що в свою чергу спрямоване на забезпечення їх ефективності та справедливого застосування.

Проблема тлумачення міжнародних договорів набуває особливої актуальності в контексті розширення кількості учасників міжнародних відносин та диверсифікації їхніх інтересів. Різноманіття правових систем та культурних контекстів, в яких ці договори інтерпретуються, може призвести до розбіжностей у розумінні одних і тих же положень. Такі розбіжності не лише ускладнюють міждержавне спілкування, але й можуть загострювати міжнародні конфлікти, підриваючи основи міжнародного правопорядку.

Визнання значення та складності тлумачення міжнародних договорів призвело до формування відповідних правових доктрин та методологій, які намагаються врегулювати цей процес. Однак, незважаючи на існуючі нормативні рамки, такі як Віденська конвенція про право міжнародних договорів, виникають нові виклики, пов'язані з технологічним розвитком, змінами у глобальній політиці та еволюцією міжнародного права. Це, у свою чергу, вимагає постійного перегляду підходів до інтерпретації та застосування міжнародних договорів.

Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: С. С. Алексєєв, А. Барак, Х-Г. Гадамер, Р. К. Гардінер, М. Д. Еванс, У. Ескрідж, Б. Л. Зимненко, М. М. Антонович, І. А. Безклубий, Є. В. Бурлай, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко, В. Н. Денисов, А. П. Заєць, Є. О. Зверев, М. С. Кельман, О. О. Мережко, Є. Б. Кубко, Г. В. Лаврик, І. І. Лукашук, С. П. Погребняк, П. М. Рабінович, Л. Д. Тимченко, О. Д. Тихомиров, В. М. Шаповал, С. В. Шевчук та інших. Вагому роль відіграють висновки та рішення Міжнародного суду ООН та Комісії міжнародного права ООН.

Мета даної статті полягає в аналізі методологій та підходів до тлумачення міжнародних договорів, з акцентом на визначення їхньої ролі та значення в міжнародній правовій практиці. Стаття спрямована на збагачення

розуміння правових механізмів, які забезпечують ефективне та справедливе застосування міжнародних договірних зобов'язань, сприяючи таким чином розвитку міжнародного права як цілісної та гармонізованої системи.

У процесі тлумачення міжнародних договорів застосовуються різноманітні способи та види тлумачення, що відображає прагнення досягнути глибокого розуміння тексту договору та його положень. Підходи до визначення поняття "тлумачення" у юридичній літературі варіюються, але вони всі спрямовані на забезпечення правильної імплементації міжнародних угод.

*Спеціально-юридичне тлумачення* спирається на використання юридичних принципів та доктрин для роз'яснення значення положень договору. Цей спосіб вимагає від інтерпретаторів глибокого знання міжнародного права та його загальноприйнятих норм.

*Логічне тлумачення* передбачає аналіз тексту договору з точки зору його внутрішньої логіки та послідовності, дозволяючи виявити приховані змісти та взаємозв'язки між різними його частинами.

*Мовне або граматичне тлумачення* зосереджується на лінгвістичному аналізі використаних у договорі термінів, враховуючи їх звичайне значення в мові міжнародного права.

*Систематичне тлумачення* вимагає розгляду договору як єдиної системи, де кожен елемент пов'язаний з іншими, та інтерпретація одного положення відбувається з урахуванням контексту всього документа.

*Історичне тлумачення* включає аналіз історії укладення договору, враховуючи обставини, що вплинули на формування його положень, та наміри сторін на момент укладення.

*Внутрішньодержавне тлумачення* відбувається на національному рівні та може варіюватись в залежності від конкретної юридичної системи країни.

*Автентичне тлумачення* визнається офіційним тлумаченням, здійсненим сторонами договору або спеціалізованим міжнародним органом, призначеним для цієї мети.

*Міжнародне тлумачення* здійснюється міжнародними судовими або арбітражними інституціями, які мають компетенцію вирішувати спори щодо тлумачення міжнародних договорів.

*Неофіційне тлумачення* може здійснюватися вченими, експертами чи іншими особами, які не мають офіційного статусу для здійснення тлумачення, але їхні висновки можуть впливати на розуміння та застосування договірних положень.

Різноманіття підходів до тлумачення відображає складність міжнародного права та потребу враховувати різні аспекти і контексти при тлумаченні міжнародних договорів. Важливо, щоб процес тлумачення був гнучким, але водночас заснованим на чітких правилах та принципах.

Тлумачення передує будь-кому застосуванню, тому від правильності тлумачення залежить виконання основного принципу міжнародного права. Спори держав щодо невиконання однією з них зобов'язань за міжнародними договорами, як правило, виникають внаслідок різного тлумачення одних й тих самих положень міжнародного договору. Водночас, вирішення спору завжди лежить у юридичній площині. Інколи, лише застосування всього комплексу методів, зокрема політичних, дозволяють вирішити міжнародний спір.

Тлумачення міжнародного договору може здійснюватися будь-якою стороною договору (таке тлумачення має силу лише для однієї сторони), або сторонами договору за згодою між ними (автентичне тлумачення, що має обов'язкове значення для сторін), або міжнародними органами, які з цією метою можуть бути зазначені у самому договорі.

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року (далі – Віденська конвенція) стала важливим етапом в розвитку міжнародного права, заклавши уніфіковані основи для укладення, застосування та тлумачення міжнародних договорів. Одним з ключових аспектів Конвенції є розділ, присвячений тлумаченню договорів, зокрема статті 31 та 32, які визначають загальні правила тлумачення.

В ст. 31 (1) Віденської конвенції «Загальне правило тлумачення» передбачено, що договір повинен тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їх контексті, а також у світлі об'єкта та цілей договору.

Частиною 2 Віденської конвенції визначено, що для цілей тлумачення договору контекст охоплює, крім тексту, включаючи преамбулу й додатки:

1) усяку угоду, яка стосується договору і якої було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору;

2) усякий документ, складений одним або кількома учасниками у зв'язку з укладенням договору і прийнятий іншими учасниками як документ, що стосується договору.<sup>5</sup>

Крім контексту при тлумаченні договору, слід враховувати (ч. 3 ст. 31 Віденської конвенції):

1) усяку наступну угоду між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень;

2) наступну практику застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення;

3) будь-яку відповідну норму міжнародного права, яка застосовується у відносинах між учасниками.<sup>6</sup>

Хоча стаття 31 Віденської конвенції – це загальне правило, а в статті 32 Віденської конвенції розглядаються додаткові засоби тлумачення, обидва правила слід використовувати разом, оскільки вони складають цілісну систему тлумачення договорів.

Зокрема, в статті 32 Віденської конвенції передбачена можливість звернення до додаткових засобів тлумачення, в тому числі до підготовчих матеріалів та до обставин укладення договору, щоб підтвердити значення, яке випливає із застосування статті 31, або визначити значення, коли тлумачення відповідно до статті 31:

a) залишає значення двояким чи неясним; або

b) призводить до результатів, які є явно абсурдними або нерозумними.<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> Віденська конвенція про право міжнародних договорів. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text).

<sup>6</sup> Віденська конвенція про право міжнародних договорів. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text).

<sup>7</sup> Віденська конвенція про право міжнародних договорів. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text).

У підсумковому документі 65-ї сесії Комісії ООН з міжнародного права підкреслено, що положення, викладені у статтях 31 та 32 Віденської конвенції, являють собою відображення принципів міжнародного звичаєвого права. Визнання цих статей як звичаєвого права було підтверджено через практику міжнародних судових органів, включно з Міжнародним судом ООН, Міжнародним трибуналом з морського права, міждержавними арбітражами, Апеляційним органом СОТ, Європейським судом з прав людини, Судом Європейського союзу та іншими інституціями, зокрема, Міжнародним центром з врегулювання інвестиційних спорів. Отже, норми, закладені в цих статтях, служать як основа договірного права для країн-учасниць Віденської конвенції по відношенню до договорів, що підпадають під дію цієї Конвенції, а також як міжнародне звичаєве право для інших держав.

Родольоб Етінскі (Rodoljub M. Etinski), у своїх працях про інтерпретацію міжнародних договорів, звертає увагу на практичне застосування цих статей міжнародними судами, такими як Міжнародний суд ООН, які часто посилаються на них у своїх рішеннях. Р. Етінскі аргументує, що таке посилання підтверджує статус статей як віддзеркалення загальноприйнятих норм міжнародного звичаєвого права, що застосовуються незалежно від того, чи є держава стороною конкретного міжнародного договору.<sup>8</sup>

Основним недоліком у застосуванні статей 31 і 32 Віденської конвенції є суб'єктивізм у виборі між різними методами тлумачення, що може призвести до неоднозначного розуміння та різних інтерпретацій одного й того ж положення міжнародного договору різними сторонами. Хоча Віденська конвенція і прагне встановити універсальні принципи, реальна практика її застосування часто залежить від конкретних обставин справи, юридичної культури держави, що тлумачить договір, та інтерпретаційної практики міжнародних судових інституцій. Така ситуація може ускладнювати досягнення консенсусу між сторонами щодо спірних питань, а також збільшувати ризик міжнародних юридичних спорів.

Проблема визначення критеріїв вибору та ієрархії методів тлумачення має велике значення. Суб'єкти тлумачення часто мають справу з різними доказами та методами, які можуть суперечити один одному, призводячи до різних тлумачень одного й того ж положення міжнародного договору. Така невизначеність в методах тлумачення призвела до того, що одне й те ж положення могло бути розтлумачене по-різному Міжнародним судом ООН у різних справах або міжнародними установами та трибуналами у схожих випадках.

Аналізуючи практику тлумачення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), виявлено, що певні особливості Європейської конвенції Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – Європейська конвенція) надають перевагу деяким методам тлумачення. Ця практика відома як «еволюційне тлумачення». ЄСПЛ підкреслив унікальний характер Європейської конвенції, визначаючи її як «конституційний

---

<sup>8</sup> Rodoljub M. Etinski. Means of interpretation of international treaties and determinants of their significance. Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad, 4/2017. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/2017/0550-21791704177E.pdf>

інструмент європейського порядку» у сфері прав людини, який має тлумачитися в світлі сучасних умов. Такий підхід зумовлює, що суд враховує сучасне розуміння тексту, виражене у національному законодавстві країн-учасниць, міжнародних договорах та інших документах.

Європейський суд з прав людини наголосив на відмінній природі Європейської конвенції, зазначивши, що: «На відміну від міжнародних договорів класичного типу... Вона створює, крім взаємних, двосторонніх зобов'язань, ще й об'єктивні зобов'язання, які, згідно з Преамбулою, користуються «колективним виконанням». Європейська конвенція є «конституційним інструментом європейського громадського порядку» у сфері прав людини. Її суттєві положення, а також ті положення, «які регулюють функціонування механізму забезпечення виконання Конвенції», мають тлумачитися «у світлі сучасних умов», Європейська конвенція не може тлумачитися «виключно відповідно до намірів її авторів, виражених більш ніж сорок років тому». Це означає, що докази вираженого наміру сторін багато десятиліть тому мають менше значення, ніж докази сучасного розуміння тексту. Сучасне розуміння виражається в національному законодавстві сторін, у договорах, інших правилах міжнародного права, чи інших документах, які не є обов'язковими. Текст Європейської конвенції – загальний та абстрактний, який зазвичай не надає відповідної інформації для відповіді на конкретне, специфічне питання.<sup>9</sup>

Слід зазначити, що практика застосування Європейської конвенції, яку використовує Європейський суд з прав людини як засіб тлумачення, не повністю відповідає стандартам, закладеним у Віденській конвенції. У справі «Лоїзиду про Туреччину» (Loizidou v. Turkey), Європейський суд з прав людини посилався на статтю 31 (3 (b)) Віденської конвенції, яка стосується подальшої практики у застосуванні договору як автентичного засобу тлумачення. Однак, у рішенні було повідомлено, що існують два винятки разом із відповідачем-державою від послідовної практики інших сторін. Негармонійна практика трьох сторін очевидно унеможливила встановлення спільного розуміння всіма сторонами, що було умовою статті 31 (3 (b)) ВКПМД. Консенсус, що виникає з практики держав-учасниць", може розглядатися як додатковий засіб тлумачення. Однак, навіть таке трактування вимагає певної гнучкості.<sup>10</sup>

Щодо моделі тлумачення інвестиційних договорів Міжнародним центром по врегулюванню інвестиційних спорів (ICSID), то трибунали ICSID надають найбільше значення для тлумачення звичайному значенню договору, розглянутому в його контексті. Трибунали ICSID часто цитують перший абзац статті 31 Віденської конвенції, який стосується мети та цілей договору.

---

<sup>9</sup> Rodoljub M. Etinski. Means of interpretation of international treaties and determinants of their significance. Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad, 4/2017.<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/2017/0550-21791704177E.pdf>

<sup>10</sup> Case of loizidou v. Turkey. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57920%22%7D>

Ці договори містять деякі правові поняття та стандарти, такі як інвестиції, власність, експропріація, відмова в правосудді, які мають автономне значення в інвестиційних договорах, якщо вони не визначені специфічним чином у конкретному договорі. Трибунали ICSID визначають їхнє значення головним чином, посилаючись на судову практику ICSID та інших трибуналів, аналізуючи порівняльну практику договорів або вивчаючи наукові роботи. Іноді трибунали ICSID розрізняють між послідовною попередньою арбітражною практикою – *jurisprudence constante* – та непослідовною практикою, надаючи значення послідовній практиці.

Тлумачення міжнародних договорів може бути складним завданням, особливо коли справа стосується договорів з широким колом учасників із різноманітними правовими системами та інтересами.

Так, зокрема, Віденська конвенція, яка хоч і містить правила тлумачення міжнародних договорів (статті 31–33), але іноді самі ці правила стають предметом тлумачення. Наприклад, застосування правила про «послідовну практику» (стаття 31(3)(b)) може бути складним, коли оцінюється практика держав-учасниць.

Конвенція ООН з морського права (1982 рік). Спори щодо тлумачення її положень, особливо тих, що стосуються прав на континентальний шельф, виключні економічні зони, територіальні води, стали предметом численних міжнародних судових процесів. У спорі Бангладеш проти М'янма з питання про делімітацію морського кордону між Бангладеш і М'янмою в Бенгальській затоці, який був вирішений Міжнародним трибуналом з морського права в 2012 році, Трибунал зайнявся складними питаннями щодо визначення морських кордонів, зокрема, тлумаченням положень Конвенції ООН з морського права.

Спір між Бангладеш та М'янмою щодо делімітації морського кордону є одним із яскравих прикладів міжнародної судової практики в контексті тлумачення і застосування міжнародних договорів, зокрема Конвенції ООН з морського права. Основною метою тлумачення було встановити справедливі принципи делімітації, які б забезпечили обом країнам рівний доступ до морських ресурсів, враховуючи їхні географічні та юридичні особливості.

Трибунал розпочав з текстуального аналізу відповідних статей Конвенції ООН з морського права, зокрема статті 74 (делімітація виключних економічних зон) та статті 83 (делімітація континентального шельфу). Це дозволило визначити загальні принципи делімітації, встановлені Конвенцією ООН з морського права. Трибунал зазначив, що відповідно до статті 31 Віденської конвенції, Конвенцію слід тлумачити добросовісно відповідно до звичайного значення її термінів у їх контексті та з урахуванням її мети та цілей. Як зазначено в консультативній думці Палати по морським просторам, стаття 31 Віденської конвенції має розглядатися «як відображення звичаєвого міжнародного права».<sup>11</sup>

---

<sup>11</sup> International tribunal for the law of the sea reports of judgments, Dispute concerning delimitation of the maritime boundary between Bangladesh and Myanmar in the Bay of Bengal (Bangladesh/Myanmar). [https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case\\_no\\_16/published/C16-J-14\\_mar\\_12.pdf](https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_16/published/C16-J-14_mar_12.pdf)

Трибунал також застосував контекстуальний підхід, розглядаючи відповідні положення Конвенції ООН з морського права у контексті загальної мети та цілей Конвенції. Це включало аналіз преамбули та інших положень Конвенції, що стосуються збереження морського довкілля та сталого використання морських ресурсів.

Трибунал також врахував практику делімітації між іншими державами та релевантні юридичні прецеденти, встановлені попередніми рішеннями міжнародних судів та арбітражів.

**Висновки.** Теоретична розробка принципів тлумачення міжнародних договорів продовжує еволюціонувати, оскільки міжнародне право адаптується до змінюваних глобальних умов та потреб. Віденська конвенція залишається основоположним документом, що встановлює загальні правила тлумачення, але практика міжнародних судів і трибуналів демонструє гнучкість і творчий підхід до їх застосування.

Статті 31 і 32 Віденської конвенції надають широкий простір для вибору методів тлумачення. Проте, цей простір не є необмеженим. Стаття 31 Віденської конвенції передбачає врахування всіх методів тлумачення, які становлять "загальне правило" тлумачення в будь-якому випадку тлумачення. Це не означає, що всі вони будуть релевантними в кожному випадку. Відповідність будь-якого методу тлумачення визначається його здатністю розширити інформацію, корисну для відповіді на питання, яке виникає при застосуванні міжнародного договору.

Найбільш часто використовувані методи для тлумачення конкретного договору або певного типу договорів можна назвати «моделлю тлумачення». Так, модель тлумачення актів міжнародних організацій надає перевагу широкому контексту, меті та цілям договору та практиці у застосуванні міжнародного договору. Модель тлумачення Європейської конвенції розширює межі джерел інформації, релевантних для тлумачення, та надає перевагу сучасним вираженням розуміння тексту Конвенції. Модель тлумачення інвестиційних договорів віддає перевагу звичайному значенню, контексту, послідовній судовій практиці та науковим працям.

Сучасні виклики тлумачення міжнародних договорів охоплюють необхідність враховувати широкий спектр факторів, включаючи технологічний розвиток, зміну клімату, нові форми міжнародної взаємодії та глобальні соціально-економічні зміни. Це вимагає від юристів-міжнародників глибокого розуміння не тільки правових норм, а й ширших контекстуальних факторів.